

Lara Dämmig

Bet Debora – ruch kobiet jako wyraz żydowskiej odnowy w Europie

Grupa żydowskich kobiet w 1998 roku powołała do życia żydowsko-feministyczną inicjatywę, której nadała nazwę „Bet Debora“ – „Dom Debory”.¹ Punktem wyjścia dla tego przedsięwzięcia była idea zaoferowania kobietom angażującym się na rzecz judaizmu własnego forum sprawiedliwie traktującego społeczne role płci. Centralnym punktem było nawiązanie do własnej historii i tradycji, od której europejskie Żydówki – w przeciwieństwie do np. Żydówek ze Stanów Zjednoczonych – zostały odcięte przez Shoah. Bet Debora od początku świadomie definiowała się jako inicjatywa europejska i wskazywała przez to na odrębność Żydów europejskich, którzy po dziesięcioleciach dominacji Żydów amerykańskich i izraelskich zaczęli powoływać się znowu na swoją własną kulturę i historię.

Założenie tej inicjatywy jest wyrazem daleko sięgającego procesu odnowy ludności żydowskiej, który dokonał się w wielu krajach Europy w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Nie tylko imigracja Żydów i Żydówek z dawnego Związku Radzieckiego zmieniła wspólnotę żydowską w Niemczech w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Wiele od dawna mieszkających w Niemczech Żydówek i Żydów rozpakowało wreszcie na dobre swoje walizki i zaakceptowało fakt, iż żydowskie życie jednak ma w „kraju oprawców” przyszłość, którą chcieli teraz aktywnie współtworzyć. Krytykowali oni panujące skostnienie judaizmu w Niemczech i opowiadali się za pluralizmem, który w Wielkiej Brytanii czy w USA od dawna jest już oczywistością. W wielu miastach Niemiec Żydzi zakładali liberalne i konserwatywne grupy oraz organizowali nabożeństwa oparte na równości kobiet i mężczyzn (egalitarne). Niektóre jako inicjatywy prywatne, inne jako nowe gminy. Ich wspólnym celem było poszukiwanie nowej formy judaizmu, która odpowiadałaby duchowi czasu. Kierowano się przy tym wzorami z USA i nawiązywano do tradycji liberalnej niemieckiej ludności żydowskiej, którą długi czas uważano za zagubioną. Centralną rolę odgrywało równouprawnienie kobiet i mężczyzn w udziale w kulcie religijnym. Ten nowy ruch reprezentowały przede wszystkim kobiety. Oznaczał on krytyczne rozprawienie się z tradycją żydowską i poszukiwanie dróg osiągnięcia w judaizmie większego równouprawnienia.

Szczególnie w Niemczech w związku z dość późnym zaangażowaniem w kwestię judaizmu przestrzegającego równouprawnienia płci oraz wraz z powołaniem żydowsko-feministycznej inicjatywy nasuwa się pytanie, co było punktem wyjścia. Od czego żydowskie kobiety mogą zacząć swoją działalność pół wieku po Shoah? Tylko na pierwszy rzut oka mogło się wydawać, że kobiety, które w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku zakładały grupy Rosch-Chodesch² i egalitarne minjany³, próbowały jedynie nadrobić to, co Żydówki w Wielkiej Brytanii czy w USA zrealizowały już dawno, w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych.⁴ Bet Debora świadomie podjęła popadła w zapomnienie tradycję ruchu kobiet w Niemczech przed Shoah. Już w roku 1904 Bertha Pappenheim (1859-1936) założyła Żydowski Związek Kobiet. Oprócz pracy społecznej ważnym celem było równouprawnione współdziałanie kobiet w gminach, a także walka z handlem kobietami oraz poprawa w kwestii edukacji kobiet.

¹ „Bet“ oznacza „dom“. Talmud, robiąc rozróżnienie pomiędzy tradycjami w interpretacji, określa je jako „domy“, jako domy, w których nauczali wielcy uczeni - „Bet Hillel“ i „Bet Schammai“. Żydowskie kobiety, które dziś idą nowymi drogami, chcą założyć „dom“ ze swoją własną tradycją interpretacyjną. „Bet Debora“ pochodzi od biblijnej bohaterki Debory. Była ona prorokiem, sędzią i politykiem.

² Rosch Chodesch [hebr.]: Święto nowiu, tradycyjne Święto Kobiet

³ Ip. minjan, kworum złożone z dziesięciu osób (tradycyjnie z mężczyzn), które konieczne jest do odprawienia publicznego nabożeństwa

⁴ Żydowskie kobiety w USA już od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia walczyły o równe prawa w gminach żydowskich. W 1972 r. Sally Priesand została wybrana pierwszą kobietą rabinem po Shoah w USA. Po niej rabinami zostało prawie trzysta kolejnych kobiet. W Europie urząd rabina sprawuje ponad trzydzieści kobiet, większość z nich w Wielkiej Brytanii.

Regina Jonas (1902-1944), pierwsza kobieta-rabin na świecie, ukończyła w roku 1930 studia w berlińskiej Szkole Wyższej Nauk Żydowskich halachiczną⁵ pracą na temat: „Czy kobieta może pełnić urząd rabina?” Obie kobiety, Bertha Pappenheim i Regina Jonas, w różny sposób wyrażały to, do czego wiele Żydówek w Niemczech gotowych było już przed Pierwszą Wojną Światową i po niej – chciały uczynić siebie nosicielkami żydowskiej nauki, którą zamierzały teraz na własną odpowiedzialność i z perspektywy kobiecej kontynuować. Shoah położyła jednak kres tym dążeniom. Po roku 1945 poczucie własnej wartości Żydów było do tego stopnia wstrząśnięte, iż ci, którzy przeżyli Holocaust w Republice Federalnej Niemiec (jak również w Republice Demokratycznej), kurczowo trzymali się dawnych stereotypów starannie uporządkowanego świata w małomiasteczkowym ortodoksyjnym stylu. Impulsy skłaniające do odnowy odbierali oni jako zagrożenie i odruchowo je odrzucali.

W 1999 roku Bet Debora zorganizowała pierwszą konferencję europejskich kobiet-rabinów, uczonych w duchu rabinizmu i zainteresowanych Żydówek i Żydów. Samoświadomość aktywnych kobiet w gminie żydowskiej znalazła się wówczas w centrum uwagi. Na tej konferencji nie chodziło już o kwestię tego, czy kobietom wolno wkroczyć na tereny, które w judaizmie zarezerwowane były dla mężczyzn. Wychodząc z faktu, że kobiety są siłą napędową w procesie odnowy życia żydowskiego w Europie, dyskutowano o możliwościach stworzenia równouprawnionego judaizmu w kontekście europejskim. W roku 2001 odbyła się kolejna konferencja pod tytułem „Rodzina żydowska – mit i rzeczywistość”, w ramach której krytycznie zajęto się żydowskim życiem rodzinnym i ideałem kobiety oraz konkretnymi projektami na życie żydowskich kobiet. Trzecia konferencja, w roku 2003 poświęcona była tematowi „Władza i odpowiedzialność z punktu widzenia kobiet żydowskich”. Dyskusje krążyły wokół pytania, jak żydowskie kobiety mogą się angażować w synagogach, gminach i instytucjach żydowskich i jakie tam mają wpływy. Ponadto uczestniczki konferencji wymieniały poglądy na temat poszczególnych dziedzin polityki, kobiecego stylu w polityce, solidarności i konkurencji wśród kobiet. Przedmiotem debaty były nie tylko będące często nie do pokonania relacje władzy między kobietami i mężczyznami w wielu dziedzinach żydowskiego życia, ale również struktury dominacji, które silnie wpływają na kształt współpracy żydowskich kobiet z Europy Wschodniej i Zachodniej. Wniosek był taki, iż działalność żydowskich kobiet obejmuje zaangażowanie kulturalne i polityczne.

Dzięki dyskusjom prowadzonym w ramach tych konferencji żydowski ruch kobiet w Niemczech i w Europie uczynił ważny krok naprzód. Kongresy te dodawały kobietom odwagi do głośnego wypowiedzenia swoich poglądów, angażowania się oraz organizowania się w grupy. Ukształtowała się w ten sposób europejska sieć żydowskich kobiet, której praca przynosi już pierwsze owoce. Inicjatywy z różnych krajów pracują razem nad realizacją wspólnych projektów. Czwarta konferencja Bet Debora odbyła się w sierpniu 2006 w Budapeszcie i została zorganizowana przez węgierskie feministki żydowskie. Zaplanowana jest już piąta konferencja, pod tytułem „Migration, Communication and Home“ w Sofii.

Powstałe w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia egalitarne minjany i gminy mają już od dawna stabilną pozycję. Większość z nich zorganizowana jest w Unii Progresywnych Żydów (sic!), która została założona w roku 1997 i która zrzesza ok. 20 liberalnych gmin. Również konserwatywne gminy mają już swój własny związek zwierzchni. Pod dachem gminy jednościowej istnieją egalitarne synagogi we Frankfurcie nad Menem i w Berlinie. W Oldenburgu i w Weiden przez wiele lat działały w gminach kobiety-rabini. W Berlinie w roku 2007, po raz pierwszy po Shoah, rabinem została mianowana kobieta. Bet Debora odegrała w tych wszystkich procesach ważną rolę.

Tymczasem również Centralna Rada Żydowska w Niemczech rozpoznała znaki czasu i stawia na pluralizm. Jeszcze przed dziesięcioma laty ówczesny przewodniczący Rady Centralnej Ignatz Bubis bronił się zaciekle przed żądaniem pluralizmu i odnowy.⁶ O pierwszej konferencji Bet Debora w roku 1999 ukazał się miazdzący artykuł w „Jüdische Allgemeine“, żydowskim tygodniku finansowanym przez Radę Centralną. Z biegiem czasu liberalne gminy żydowskie zostały przyjęte do Rady

⁵ O zasadach religii żydowskiej

⁶ Zob. Katlewski, Heinz Peter: Judentum im Aufbruch. Von der neuen Vielfalt jüdischen Lebens in Deutschland, Österreich und der Schweiz, Berlin: Jüd. Verlagsanstalt 2002, s. 195-107

Centralnej. Rada Centralna wspiera edukację liberalnych kobiet-rabinów i rabinów w Abraham-Geiger-Kolleg w Poczdamie. Trzecia konferencja Bet Debora otrzymała wsparcie Rady Centralnej i została otwarta przez jej ówczesną wiceprezes, Charlotte Knobloch.

Mimo tych wszystkich osiągnięć są to dopiero początki. W gminach nadal dominują ortodoksyjne synagogi, w których kobietom nie wolno pełnić jakichkolwiek funkcji religijnych, a kobiety są bardzo słabo reprezentowane w zarządach synagog i przedstawicielstwach gminnych. Aby zyskać poczucie większej odpowiedzialności i siły, kobiety muszą mieć większe szanse na obejmowanie funkcji w ukształtowanych strukturach. W tym celu konieczne jest, aby równoprawny udział kobiet i mężczyzn został sformułowany jako cel i był realizowany również odgórnie. Należałoby się tu zastanowić, czy strategie, które sprawdziły się w innych kontekstach społecznych, jak np. gender mainstreaming, można by było tu zaadaptować.

Tekst powstał w oparciu o: Dämmig; Lara; Klapheck, Elisa: *Debora's Disciples: A Women's Movement as an Expression of Jewish Renewal in Europe*". W: *Turning the Kaleidoscope – Perspectives on European Jewry*, New York; Oxford 2006